

Nematerialusis kultūros paveldas: nacionalinių registrų kūrimas ir kultūros politika. Bulgariškoji perspektyva

Mila Santova

Bulgarijos nacionalinis Nematerialiojo kultūros paveldo (NKP) registras sukurtas 2001–2002 m. Jis apima pagrindines NKP sritis pagal UNESCO Nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją ir atitinka Bulgarijos NKP specifiką, atsižvelgiant į kontekstą, šiek tiek pakeisti formuluotės akcentai. Registro pagrindas – NKP elementai. Jį sudaro sąrašai elementų, suskirstytų dviem lygmenimis: nacionaliniu ir regioniniu. Nacionaliniame lygmenyje pateikiamas apibendrintas Bulgarijos teritorijoje esančių NKP elementų invariantas. Regioniniai sąrašai yra kur kas platesni ir pateikia NKP specifiką atskiruose šalies regionuose. Į Bulgarijos nacionalinį NKP registrą įtraukti elementai yra suskirstyti į „eiles“ tipologiniame lygmenyje. Rengiant registrus iškyla jų santykio su NKP archyvais klausimas. Archyvuose esanti informacija yra gerokai turtingesnė ir įvairesnė negu registruose, kurie tą informaciją pateiks sintezuotą tipologiniame lygmenyje. Tai, žinoma, tiesiogiai susiję su jų skirtingomis funkcijomis. Jeigu registras yra ir lieka pagrindinis valstybės įrankis tiesioginiams operatyviems veiksams atlikti, archyvas, disponuojantis nuotraukomis, garso ir vaizdo bei kitokia dokumentacija, vaizdžiai tariant, priima „kultūrinės atminties depo“ funkcijas, konkrečios kultūrinės atminties, kurioje elementai užfiksuoti jų atlikimo akimirka ir kaip dokumentas bus saugomi nepakeisti. Priimta Bulgarijos nacionalinio registro elementų formuluotė bus atvira elemento, kurį įtraukdama į registrą valstybė laiko būtinu saugoti, atlikimo pasikartojimams.

Pagrindiniai žodžiai: nematerialusis kultūros paveldas, registras, paveldo industrija, kultūros politika

Pastarąjį dešimtmetį su nematerialiuoju kultūros paveldu (NKP) susijusi problematika pasaulyje tampa vis aktualesnė tiek funkcinio atžvilgiu – įvairiose šalyse taikytos kultūros politikos lygmenyje, – tiek metodologinės refleksijos lygmenyje, suvokiant naujai suformuotą kultūros paveldo lauką (Le patrimoine 2004; Skounti 2008 ir kt.). Tokia pasauliniu mastu vykstanti NKP dinamika, be abejo, nėra atsitiktinė, ji tiesiogiai susijusi su tuo, kad 2003 m. UNESCO Generalinė asamblėja priėmė Nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvenciją. Ją Bulgarija ratifikavo 2006 m. Šitaip mūsų valstybė tapo 38-a pasaulio šalimi, kuri patvirtino šią Konvenciją, pasitelkusi savo teritorijoje veikiančius legalius mechanizmus (<http://portal.unesco.org/la/convention.asp?KO=17116&language=F>). Tais pačiais metais, vykstant Konvenciją ratifikavusių šalių Pirmajai generalinei asamblėjai, Bulgarija buvo išrinkta Pirmojo tarpvvyriausybino UNESCO nematerialiojo kultūros paveldo komiteto nare (<http://www.unesco.org>).

org/culture/ich/index.php?lg=fr&pg=00051), taip buvo pripažintas jos ypatingas aktyvumas NKP apsaugos srityje.

Nematerialiojo kultūros paveldo konvencijos 12-asis straipsnis angažuoja valstybes parengti registrą(-us) (*inventories* – angl., *inventaire(-s)* – pranc.).

12 straipsnis. Registrai

1. Kad užtikrintų nustatymą ir numatomą apsaugą, kiekviena valstybė/šalis, atsižvelgdama į joje esamą padėtį, parengia vieną arba daugiau savo teritorijoje esančio nematerialiojo kultūros paveldo registrą. Šie registrai yra reguliariai atnaujinami (<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-LT-PDF.pdf>)

Naujo tūkstantmečio pradžioje pasaulis dar stokojo patirties, kaip kurti nematerialiojo paveldo registrus (žr. Grenet 2008). Praktinių žinių dar reikėjo sukaupti.

Koks yra registrų tikslas?

Kalbant apie registro tikslą yra svarbi Konvencijos formuluotė „kad užtikrintų nustatymą ir numatomą apsaugą“, kadangi ji aiškiai nukreipia į Konvencijoje numatytas registro(-ų) funkcijas – registras yra (pirminė, pagrindinė) valstybės priemonė, instrumentas, vykdamas NKP apsaugos procedūras. Tai, kad akcentuojamas būtent šis registro funkcijų aspektas, varta ypatingo dėmesio, nes jis tiesiogiai nukreipia į registrų, kuriuos rengs valstybės, formato tipą. Akivaizdu, kad atlikdama NKP apsaugos procedūras, valstybė galėtų visavertiškai panaudoti registrą, jis turi būti prieinamas, operatyvus, maksimalaus galimumo ir būti tiesiogiai taikomas. Ne mažiau svarbu tai, kad registras kaip operatyvus instrumentas kuo ilgiau išliktų aktualus.

Bulgarijos nacionalinis registras

Trumpa istorija

Bulgarijos nacionalinį nematerialiojo kultūros paveldo registrą 2001–2002 m. sukūrė Tautosakos instituto prie Bulgarijos mokslų akademijos* ekspertų grupė, dalyvaujant Kultūros ministerijai. Bulgarija registrą oficialiai priėmė 2002 m., pagrindinę organizacinę veiklą kuravo kultūros ministras, registras buvo viešai paskelbtas oficialioje Kultūros ministerijos svetainėje. Rengiant registrą, dalyvavo klubų-skaityklų (Bulgarijos visuomeninė įstaiga, atliekanti mokomąją ir šviečiamąją bei saviveiklinę

* Nuo 2010 liepos 1 d. Tautosakos institutas buvo sujungtas su Etnografijos muziejaus Etnologijos institutu prie Bulgarijos mokslų akademijos.

funkciją – vert. past.) kolegija, taip pat kultūros srities administracinės struktūros, rengimo procesą finansiškai parėmė ir UNESCO (Santova 2008).

Bulgarijos nacionalinis NKP registras buvo rengiamas koreguojant ir galutinį Konvencijos tekstą. Šis registras yra pirmasis Europoje ir vienas pirmųjų pasaulyje, o Bulgarija – viena pirmųjų, įgyvendinusi Konvencijos 12 straipsnį. Šiandien oficialioje UNESCO svetainėje Bulgarijos nacionalinis NKP registras visų pirma pateiktas kaip gerosios praktikos pavyzdys pasaulyje (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=fr&pg=00080>, kaip papildymą taip pat žr. duomenis: *Réunion d'experts sur la réalisation d'inventaires du patrimoine culturel immatériel* – http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=fr&meeting_id=00017).

Keli žodžiai apie Bulgarijos nacionalinį nematerialiojo kultūros paveldo registrą

Registras apima pagrindines nematerialiojo kultūros paveldo sritis, Konvencijoje suformuluotas 2.2 straipsnyje:

2. „Nematerialusis kultūros paveldas“, apibrėžtas 1 punkte, *inter alia* reiškiasi šiose srityse:

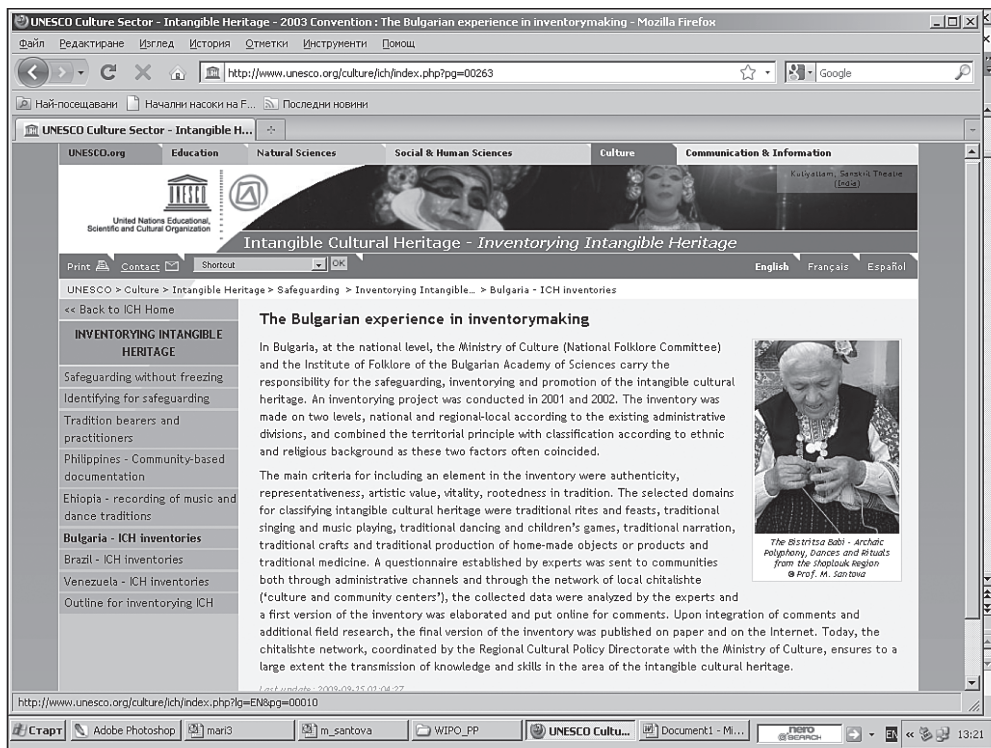
- a) žodinės kūrybos tradicijose ir išraiškos formose, įskaitant kalbą kaip nematerialiojo kultūros paveldo raiškos priemonę;
- b) scenos mene,
- c) papročiuose, apeigose ir šventiniuose renginiuose;
- d) su gamta ir visata susijusiose mokslo srityse ir veikloje;
- e) tradiciniuose amatuose.

Bulgarijos nacionaliniame NKP registre sritys suderintos su bulgarų nematerialiojo kultūros paveldo specifika, t. y. šiek tiek pakeičiamas formuluotės akcentas:

- tradicinės apeigos ir šventės;
- tradicinis dainavimas ir grojimas;
- tradicinis šokis ir vaikų žaidimai;
- tradiciniai pasakojimai;
- tradiciniai namudiniai amatai;
- tradicinė medicina.

Bulgarijos nacionalinį NKP registrą sudaro dviejų lygmenų elementų,* nacionalinio ir regioninio, sąrašai. Nacionalinis lygmuo reprezentuoja Bulgarijos teritorijoje esančių NKP elementų bendrą invariantą. Regioniniai sąrašai yra kur kas išsamesni ir atskleidžia atskirų šalies regionų nematerialiojo kultūros paveldo specifiką.

* Naudojamas UNESCO priimtas pavadinimas *elementas*, kuris maksimaliai neutraliai atspindi įvairius kultūros faktus.

Vienas pagrindinių principų, kurių laikomasi kuriant registrą, buvo tas, kad į jį įtraukti elementai yra lygiaverčiai, o ne hierarchizuoti. Žiūrint pagal pateikėjus (atlikėjus), į registrą įtrauktos kolektyvinės ir individualios NKP formos. Kolektyvinės formos dažniausiai susijusios su bendruomene, pvz., apeiginės. Neapeiginės formos dažniau susijusios su individualiu pateikėju.

Žinoma, rengiant registrą ir sisteminant elementus įvairiuose jo skyriuose (NKP srityse), buvo ieškoma galimybių visus elementus maksimaliai vienodinti. Tačiau tai įmanoma ne visais atvejais, nes įvairių NKP sričių elementams būdinga atitinkama specifika, ne visada leidžianti tai padaryti.

Bulgariškajame registre yra elementų, praktikuojamų ir kaime, ir mieste. Laikantis nustatytų sąlygų, pagal kurias elementai įtraukiami į registrą, svarbu, kad pastarieji būtų gyvybingi ir praktikuojami bei kaip tam tikros žinios perduodami iš kartos į kartą. Elementai turi būti atliekami, vykdomi ir pateikiami natūralioje aplinkoje, pageidautina, kad nepriklausytų specializuoto profesionaliojo meno sričiai; reprezentuotų bendruomenę (paprastai meninės pakraipos); būtų įsitvirtinę bendruomenėje, kurioje yra praktikuojami (ne mažiau kaip 50 metų) ir pan.

Bulgarijos nacionalinio
nematerialiojo kultūros
paveldo registro tinklalapis

Registras: elementas ar pateikėjas?

Nacionalinių NKP registrų parengimas europiniame kontekste yra uždavinys, vis dar neturintis vienareikšmio sprendimo. Galima sakyti, net ir plačiau – pasauliniu mastu sprendimai orientuoti skirtingomis kryptimis, nes, žinia, atsižvelgiama į kiekvienos šalies NKP logiką ir specifiką.

Rengiant registrus, vis dar iškyla problemų, susijusių su registro pagrindo pasirinkimu. Nors yra įvairių pasirinkimo galimybių, išryškėja du pagrindiniai požūriai: registro sandaros pamatą sudaro NKP elementai, kitas požūiris – sandaros pamatą sudaro NKP pateikėjai.

Pateikėjai

Registro sudarymas, remiantis konkrečių NKP pateikėjų duomenimis, padarytų jį gremėzdišką, atsirastų tendencija virsti begaliniu vardų sąrašu. Be to, toks dokumentas (atskiros jo sudedamosios dalys) būtų sąlyginai trumpalaikis, nes sutaptų su konkrečia realia pavienio pateikėjo (pateikėjų grupės) būtimi arba, pavyzdžiui, priklausytų nuo laiko, kada pateikėjas(-ai) praktikuoja tam tikrą elementą (tarkim, tais atvejais, kai elementas susijęs su gyvenimo ciklu ir bendruomenėje egzistuoja tam tikri tabu, susiję su atlikėjo amžiumi ir pan.).

Žiūrint iš praktinių pozicijų, svarbus ir tas faktas, kad NKP pateikėjų duomenų pagrindu rengiamas registras yra itin didelės apimties uždavinys, reikalaujantis sinchroninio ir nuolatinio koordinavimo visose valstybės, kurios teritorijoje rengiamas registras, gyvenvietėse. Toks koordinavimas būtų reikalingas, kad palaikytų registrą kaip aktualų dokumentą, kuriuo valstybė remiasi ir operuoja.

Elementai

Registrų sudarymas, remiantis NKP elementų duomenimis, suteikia galimybę išvengti dalies anksčiau minėtų registro kaip operatyvaus valstybės instrumento nesklandumų. Galima sakyti, kad šitaip laikomasi ir Konvencijos teksto, kurio 12-ame straipsnyje pasakyta: „kad užtikrintų nustatymą ir numatomą apsaugą“. Kitaip tariant, registro dėka valstybė nustato paskiras sudedamąsias dalis (elementus), sudarančias NKP jos teritorijoje ir kurias stengsis saugoti.

Čia yra vienas esminis dalykas, į kurį reikia atkreipti ypatingą dėmesį. NKP yra gyvas paveldas ir dėl to nesiginčijama. Šiuo atžvilgiu Konvencijos 2.1 straipsnio ir jau cituoto 2.2 straipsnio apibrėžimai visiškai yra aiškūs ir nedviprasmiški:

2 straipsnis. Sąvokų apibrėžimai

Šioje Konvencijoje:

1. „Nematerialusis kultūros paveldas“ – tai ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaizdai, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susiję kultūros erdvės, kuriuos bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai žmonės pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi. Šį nematerialųjį kultūros paveldą, **perduodamą iš kartos į kartą**, bendruomenės ir grupės **nuolat atkuria** (*paryškinta M. S.*), reaguodamos į savo aplinką, į sąveiką su gamta ir istorija, ir jis joms teikia tapatybės ir tęstinumo pojūtį, tokiu būdu skatindamas pagarbą kultūrų įvairovei ir žmogaus kūrybingumui. Šioje Konvencijoje aptariamas tik toks nematerialusis kultūros paveldas, kuris yra suderinamas su esamais tarptautiniais žmogaus teisių dokumentais, taip pat su bendruomenių, grupių ir individų savitarpio pagarbos ir tvaraus vystymosi reikalavimais.

Bistricos senolės,
pirmasis bulgarų
elementas, įregistruotas
Reprezentaciniame pasaulio
nematerialiojo paveldo sąraše

Tai, kad NKP suvokiamas būtent kaip gyvas paveldas, jau *a priori* įtraukia žmogų (pateikėją, atlikėją) kaip svarbiausią paveldo dalį. Tai reiškia, kad sudarant registrus NPK elementų principu akcentuojamas žmogaus (pateikėjo) dalyvavimas.

Specifika atsiranda renkantis, kaip įtraukti individą. Pagrindu imant pateikėjus, žmogus yra personifikuotas: konkretaus elemento atlikėju(-ais) tampa tik konkretus asmuo(-enys). O grindžiant elementais, žmogus yra daugiau ar mažiau nuasmenintas – centre atsideria elementas, tai apima ir elemento realizavimą, ir žmogiškąjį faktorių.

Antru atveju, vienas svarbiausių valstybės rūpesčių saugant NKP būtų atidžiai įgūdžių perdavimo galimybių palaikymui, siekiant parengti žmones (būsimas kartas), kurie gebėtų ir atitiktų elemento, kurį valstybė pripažįsta svarbiu ir įtraukia į registrą, atlikimo sąlygas.

Konvencijos 11-ojo straipsnio b punkte pasakyta:

11 straipsnis. Valstybių/šalių vaidmuo

Kiekviena valstybė/šalis:

b) kartu su bendruomenėmis, grupėmis ir atitinkamomis nevyriausybinėmis organizacijomis, naudodamasi 2 straipsnio 3 punkte nurodytomis apsaugos priemonėmis, nustato ir apibūdina įvairius savo teritorijoje esančio nematerialiojo kultūros paveldo elementus.

Bulgarijos nacionalinis nematerialiojo kultūros paveldo registro struktūros pagrindas yra elementai.*

Į Bulgarijos nacionalinį nematerialiojo kultūros paveldo registrą įtraukti elementai yra pateikti tipologinio lygmens „eilėse“. Tai reiškia, kad jeigu, pavyzdžiui, X apskrityje ratelis Y šokamas kaimuose A, B ir C, į registrą iš šios X apskrities atskiroje eilėje įregistruotas elementas (ratis Y), o ne kaimai, kuriuose jis šokamas, arba žmonės, atliekantys šokį.

Registras *versus* archyvas?

Ar čia išdėstytos interpretacijos ir požiūriai nesumenkina pavienio žmogaus-pateikėjo vaidmens? Manome, kad ne dėl įvairių priežasčių, dvi iš jų trumpai išdėstysime.

2008 m. kovą Šveicarijos nacionalinė UNESCO komisija pradėjo tarptautines konsultacijas šalyse (Austrija, Belgija, Brazilija, Bulgarija, Čekija, Danija, Estija, Ispanija, Italija, Kroatija, Lietuva, Prancūzija, Rumunija, Slovakija, Vokietija), kurios žinomos kaip aktyviai dirbančios NKP srityje. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad registrų sudarymo remiantis elementais principą priėmė visos šalys. 2008 m. birželį Šveicarijos nacionalinės komisijos laiške, skirtame tarptautinėse konsultacijose dalyvavusiems ekspertams ir šalių nacionalinėms komisijoms, parašyta, kad į klausimą: „Kas yra inventorizuota: elementai ar NKP pateikėjai?“, dauguma nurodė, kad įregistruojami arba numatoma įregistruoti daugiau NKP elementus negu pateikėjus, Lietuva ir Estija laikosi mišrios taktikos, kuria siekiama susieti NKP elementus su pateikėjais.

Pirmasis pasirinkimas būdingas tiems UNESCO programų tipams, kuriuose ypatingas dėmesys skiriamas žmogui-pateikėjui, sietinam su NKP žiniomis ir įgūdžiais. Viena tų programų yra „Gyvi žmogiškieji lobiai“, apie bulgariškąjį jos variantą kalbėsime netrukus. Čia, be abejo, dominuoja ir vidinė Reprezentacinio UNESCO NKP ele-

* Šis principas buvo vienareikšmiai pritaikytas dar 2002 m., Generalinei UNESCO asamblėjai dar nepriėmus galutinio Konvencijos varianto (!)

mentų, kuriems reikia skubios pagalbos, sąrašo, taip pat analogiškų sąrašų atskirose šalyse sudarymo logika. Gyvas pateikėjo dalyvavimas sąrašuose itin aiškus, nes visada prieinama prie konkretaus(-čių) žmogaus(-nių) konkretaus atlikimo.

Antrasis pasirinkimas remiasi pamatinėmis Konvencijos 2.3 straipsnio nuostatomis, pagal kurias „apsaugos“ apibrėžimas apima: „dokumentavimą, mokslinius tyrimus, išsaugojimą“. Šios formuluotės praplečiamos 13 straipsnyje (iii) nurodytu teiginiu: „steigti nematerialiojo kultūros paveldo dokumentavimo įstaigas ir daryti jas lengviau prieinamas“. Akivaizdu, kad NKP apsaugos ir išsaugojimo procesuose itin svarbus archyvo institucijos vaidmuo.

Atsižvelgiant į išsakytus teiginius, bulgariškajame registre suformuotos eilės pateikia tam tikrą elementų tipologinio lygmens sintezę, tai nors ir kontekstiškai, bet organiškai apima žmogaus buvimą ir dalyvavimą. Taip archyvas išsaugo nepakeistą konkrečią dokumentuotą žmogaus patirtį ateities kartoms. Tai patirtis, tiesiogiai susijusi su konkrečiu laiku ir įgyvendintu konkrečių žmonių (kurių asmeniniai duomenys saugomi archyve) atlikimu – dalyvavimu apeiginiuose veiksmuose, dainos atlikimu ir t. t.

Akivaizdu, kad archyvuose saugoma informacija bus kur kas turtingesnė ir įvairesnė negu registruose, kurie ją pateiks sintezuotą tipologiniu lygmeniu. Tai, žinoma, tiesiogiai susiję su skirtingomis šių institucijų funkcijomis. Jei registras yra ir lieka valstybės instrumentas, kuriuo veikiama tiesiogiai ir operatyviai, archyvas, kaupdamas nuotraukas, garso, vaizdo ir kitokią dokumentaciją, vaizdžiai kalbant, atlieka „kultūrinės atminties depo“, konkrečios kultūrinės atminties, kur elementai užfiksuoti jų atlikimo momentu ir kaip dokumentas bus saugomas, funkcijas. Archyve pavienis elementas visada liks susietas su atlikimo akimirka ir žmonėmis, kurie jį atliko būtent tuo momentu. Tokio tipo formuluotė registre bus atvira elemento, kurį valstybė nutarė saugoti jį įregistruodama, atlikimo pakartojimui.

Kultūros politika

Dabar norėtume atkreipti dėmesį į NKP pateikėjus.

Bulgarijoje nematerialiojo kultūros paveldo pateikėjams skirta nacionalinės sistemos „Gyvi žmogiškieji lobiai – Bulgarija“ erdvė (<http://mc.government.bg/reg/index.php?act=content&do=detailed&rec=670>). Kas antri metai šia tema rengiamos sesijos. Jos susijusios su elementų, kuriuos reprezentuoja konkretūs pateikėjai, nominacijomis. Sesijos vykdomos dviem lygiais – regioniniu ir nacionaliniu. Per regioninę atranką iš vienos apskrities išrenkamas vienas elementas (pateikėjas), savo ruožtu išrinkti elementai (pateikėjai) – iš viso jų yra 28 (pagal administracinę valstybės pasiskirstymą į 28 apskritis) – dalyvauja nacionalinėje atrankoje. Joje išrenkami penki elementai (pateikėjai), jie ir įregistruojami į Nacionalinį reprezentacinį nematerialiojo kultūros paveldo sąrašą.

Pirma pilotinė sesija įvyko 2008 m., po dviejų metų, 2010 m. buvo surengta antroji pilotinė sesija. Šiuo metu Reprezentaciniame Bulgarijos nematerialiojo kultūros paveldo sąraše yra įregistruota dešimt pateikėjų. NKP pateikėjai už įregistravimą į Nacionalinį reprezentacinį sąrašą gauna finansinį valstybės paskatinimą. Šiuo metu nacionalinės sistemos „Gyvi žmogiškieji lobiai – Bulgarija“ funkcionavimas yra pats stambiausias kultūros politikos projektas, įgyvendintas valstybiniu lygiu NKP srityje.

Nustatę, kaip NKP pateikėjai dalyvauja Nacionaliniame registre, pamėginkime pasižiūrėti atvirkščią perspektyvą – kaip registras pasireiškia šalies kultūros politikoje.

Kultūros politika – registras

Bulgarijos geografinio žemėlapiu rėmuose registras atskleidžia nematerialiojo kultūros paveldo elementų, svarbių iškeliant atlikėjus vietose, viziją. Tačiau registras taip pat yra valstybės instrumentas, kuriuo ji gali veikti nematerialiojo kultūros paveldo elementų apsaugos ir jų perdavimo užtikrinimo procesus, skatindamas savo piliečius įgyvendinti šiuos procesus. Toks instrumentas taip pat gali padėti valstybei stebėti piliečių/asmenų intelektinių teisių apsaugą.

Beje, pavienio elemento registracija Bulgarijoje sudaro sąlygas:

- tam elementui būti įtrauktam į nacionalinę sistemą „Gyvi žmogiškieji lobiai – Bulgarija“;
- būti įtrauktam į Nacionalinį reprezentacinį nematerialiojo kultūros paveldo elementų sąrašą;
- pretenduoti į nacionalinio fondo „Kultūra“ programas, susijusias su nematerialiuoju kultūros paveldu;

Bulgarija gali pasiūlyti elementą įregistruoti UNESCO Reprezentaciniame pasaulio nematerialiojo kultūros paveldo elementų sąraše.

Kelios metodologinės refleksijos

Elementas – registras

Patekęs į Nacionalinį registrą, elementas yra įtrauktas į naują vertybinę skalę (apie analogiškas situacijas nematerialiojo paveldo registre: Fabre 2000; Fabre, Iuso 2009; Germann 2009 ir kt.). Taip jis dalyvauja kitokios, negu jo natūrali aplinka, plotmės parametruose. Jeigu pateikėjų bendruomenės sąlygomis (Bulgarijoje tai paprastai – kaimo bendruomenė), pavyzdžiui, Trijų Karalių diena (sausio 6 d.) bus neatskirama

apeiginės šventinės kaimo (kaip natūralios aplinkos) sistemos dalis, į sąrašą įtraukta Trijų Karalių diena bus šventės, kaip visumos dalies, požymis.

Elementas į sąrašą įtraukiamas dėl tam tikrų savybių ir charakteristikų, atitinkančių priimtus ir patvirtintus kriterijus. Remiantis šiais kriterijais, elementas įregistruojamas suliginus jo savybes ir charakteristikas su kitų tos pačios srities elementų savybėmis ir charakteristikomis.

Į registrą įtrauktas elementas atsiduria naujoje plotmėje. Formaliai ši plotmė susidaro iš elementų linijų. Apibendrintai žiūrint, šios eilės pirmiausia traktuojamos kaip identifikacinių markerių požymiai. Ritualo (dainos, šokio ir kt.) elementas, turintis pakankamai turtingas kultūrinės funkcijas bendruomenėje, registro plotmėje pasireiškia daugiausia kaip **vienas iš** tam tikrų bendruomenių (grupių, o atskirais atvejais – asmenų, kaip apibrėžta Konvencijos 15-ame straipsnyje) tapatybės **markerių**. Registre ši jo funkcija tampa pagrindine. Mes esame pirmo esminio funkcinio pakitimo liudininkai. Šis pakitimas įvyko, įtraukus elementą į registrą, kur elemento funkcijų akcentai performuojami.

Į registrą įtrauktų elementų grandžių naujoji plotmė, į kurią pateko mūsų elementas, turi ir savo vertybių sistemą. Jeigu bendruomenės, tarkime, stačiatikių, ritualiniame gyvenime Velykos ir Kalėdos yra ypatingos svarbos ir atsiduria itin aukštoje metinio apeiginio šventinio ciklo vertybių skalės vietoje, registro plotmėje šios vertybės jau kitos. Minėtos hierarchijos, kuriai paklūsta mūsų elementas, čia nėra. Negana to, registras iš esmės yra sukonstruotas remiantis įregistruotų elementų kaip kultūrinių faktų lygiavertiškumo prezumpcija. Taigi patekęs į registrą, elementas tampa lygiavertis protagonistas visų likusių į registrą įtrauktų elementų atžvilgiu. Registre visi elementai yra lygiavertės visumos dalys, tačiau elementų funkcijos gali būti koreguojamos.

Nors įregistruojant elementus pirmiausia atsižvelgiama į realias kultūrinės funkcijas, susijusias su elementų charakteristikomis ir vaidmeniu bendruomenės gyvenime, bet registre, kaip jau minėta, elementas iš esmės virsta tapatybės požymiu.

Funkcinių pakitimų, kuriuos galima pastebėti atsiradus kokiam nors elementui registre, problema atveria ir kitą įdomų aspektą – pažinimą. Pirmiausia iškyla atpažinimo klausimas. Konvencijos 11-o straipsnio b punktas nedviprasmiškai teigia, kad kiekviena valstybė „nustato ir apibūdina įvairius savo teritorijoje esančio nematerialiojo kultūros paveldo elementus“. Tas pats straipsnis nukreipia „kartu su bendruomenėmis, grupėmis ir atitinkamomis nevyriausybinėmis organizacijomis“ dalyvauti, nustatant ir apibūdinant elementus. Tačiau norint vykdyti *nustatymo* ir *apibūdini-mo* procedūras, reikia tam tikrų žinių. Akivaizdu, kad, viena vertus, kalbama apie autonomizuotas ekspertų žinias. Nors jos nėra konkrečiai apibrėžtos Konvencijos 11-ame straipsnyje, į pastarąsias tiesiogiai ar netiesiogiai nurodo kiti straipsniai (13 straipsnio b, c, d – (i), (iii) ir kt.). Kita vertus, kadangi kalbame apie gyvą paveldą, ne ką mažiau svarbios tampa ir natūralioje elementų aplinkoje juos praktikuojančių

Vaikščiojimas per žarijas, antras bulgarų elementas, įregistruotas Reprezentaciniame pasaulio nematerialiojo kultūros paveldo sąraše. Autorės nuotr.

bendruomenių, grupių ir konkrečiais atvejais pavienių asmenų žinios (15 straipsnis).

Kitaip tariant, susidaro dvejopas vaizdas iš atpažįstančių subjektų ir atitinkamų žinių: nematerialiojo kultūros paveldo ekspertai ir pateikėjai. Akivaizdu, kad kiekvienas jų turi savo, su šiomis žiniomis susijusių, argumentų ir gali atsitikti taip (nors dabar turbūt retai), kad

argumentai nesutaps.

Vis dėlto būtų nekorektiška vienareikšmiškai nuspręsti, kuris tipas – ekspertų ar pateikėjų – žinių vyrauja, nustatant tam tikrą elementą arba elementų grupę kaip registro vienetą, nes pasitaiko įvairių atvejų ir tuomet kategoriškos nuostatos trukdo priimti sprendimą. Šiuo atveju svarbiau kita, jeigu reikia priimti bendrą sprendimą, mažiausiai dviejų argumentų susidūrimas, be abejo, sukelia vidines modifikacijas. Šitaip elementų įtraukimo į registrą procesas remsis jau bendru ekspertų ir pateikėjų susitarimu. Savo ruožtu tai formuos bendrą registro vaizdą. Akivaizdūs pakitimai.

Svarbiausias klausimas būtų: kai jau yra konstatuoti kompleksiniai (ir besiremiantys įvairiomis žiniomis) motyvai priimant sprendimą dėl paskirų elementų įtraukimo į registrą, kokių žinių tipą siūlo pats registras?

Pirmas atsakymas: akivaizdu, kad turimas omenyje žinių apie paveldą tipas. Tačiau to nepakanka. Netgi tiek, kiek nematerialusis kultūros paveldas yra gyva praktika.

O tai reiškia, kad šiuo požiūriu registras yra gyvų kultūrinių praktikų sąrašas. Tačiau nors ir sukurtas jų pagrindu, pats registras nėra kultūrinė praktika. Registre patalpinti elementų pavadinimai veikia juos pažymi kaip visumos dalis, kaip jau minėta anksčiau. Šitaip žvelgiant, registras yra rėmas – jis fiksuoja (bendruomenės, regiono, valstybės) sampratą apie nematerialųjį kultūros paveldą. Žinios, kurias jis pateikia, yra tik nurodančios, o ne dalyvaujančios elemento raiškoje. Būtent vyksmas ir yra tiesiogiai susijęs su elementų gyvybingumu.

Elementų įvardijimo funkcija, kurią prisiima registras, iš tiesų veda prie to, kad registro nubrėžtas rėmas nustato ir determinuoja tam tikros bendruomenės sampratą apie kultūros paveldą nematerialumo srityje. Ši funkcija puikiai dera su tuo, kas šiandien apibrėžiama kaip paveldo konstravimo politika(-os), šis klausimas pakankamai plačiai diskutuotas specialioje literatūroje. Iš esmės visa tai atskleidžia situaciją, dabar vadinamą terminu „paveldo industrija“ ar „paveldo procesas“ (pranc. *patrimonialisation*), kurią vienas šiuolaikinis tyrinėtojas apibūdina kaip: „procesą, kai kultūros ar gamtos reiškiniai tam tikru visuomenės istorijos momentu įgauna verto būti saugomu, įvertinto dabarties kartų ir verto perduoti kitoms kartoms paveldo vertės svorio“ (Skounti 2010, p. 19). Reikia pabrėžti, kad iš principo paveldo industrijos procesai susiję ir su pasirinkimu. Dėl nustatymo ir įtraukimo į registrą kreiptinas dėmesys į žinias, kuriomis remiantis vykdomas šis pasirinkimas. Bet kuriuo atveju, įvedus pasirinkimą, atsiranda vertinimo apribojimas. Šitaip prieiname prie išvados: „(kultūros) paveldas neegzistuoja, jis sukuriamas“ (Skouti 2010, p. 15).

Taip iškeliami jau minėta registro kaip valstybės instrumento funkcija. Įregistruodama registre valstybė įtvirtina elementus, kuriuos nustato esant svarbius savo piliečių tapatybei. Idealiu požiūriu, valstybė prisiima palaikyti šių elementų gyvybingumą, užtikrinti piliečių teisę į intelektualinę nuosavybę ir kt.

Vadinasi, nematerialiojo kultūros paveldo srityje šiais laikais registras kaip pagrindinis valstybės instrumentas tampa ir pagrindiniu paveldo industrijų instrumentu. Iš tiesų registras aktyviai dalyvauja kuriant ir kitą, naujos rūšies nematerialiojo kultūros paveldo atmintį (Асман 2001, Candau 2005 ir kt.).

Iš bulgarų kalbos vertė Laima Masytė

Literatūra

- Асман, Ян. 2001. *Културната памет*. Превод Ана Димова. София: Планета 3.
- Candau, Joel. 2005. *Anthropologie de la mémoire*. Paris: Armand Colin.
- Fabre, Daniel. 2009. Habiter les monuments. In: *Les monuments sont habités* (sous la direction de Daniel Fabre et Anna Iuso). Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, p. 17–52.

- Fabre, Daniel. 2000. Ancienneté, altérité, autochtonie. In: *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. Paris: Maison des sciences de l'homme, p. 195–208.
- Fabre, Daniel, Iuso, Anna. 2009. *Les monuments sont habités*. Sous la direction de Daniel Fabre et Anna Iuso. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Germann, Georg. 2009. *Aux Origines du Patrimoine Bâti*. Préface de Jacques Gubler. Paris: Gollion.
- Grenet, Silvi. 2008. Les inventaires en France. In: *Culture & Recherche*, Nr. 116–117. Paris: Ministère de la culture et de la communication, p. 27–28.
- Konvencija: Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija. Prieiga internetu: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-BG-PDF.pdf>
- Le patrimoine. 2004. *Le patrimoine culturel immatériel. Les enjeux, les problématiques, les pratiques*. Directeurs de la publication Jean Duvignaud et Chérif Khaznadar. Paris: Maison de cultures du monde.
- Santova, Mila. 2008. Trésors vivantes de l'humanité: l'exemple bulgare. In: *La polyphonie corse traditionnelle peut-elle disparaître?* Sous la direction de Michèle Guelfucci et Dominique Salini. Collection Hommes et Territoires. L'Île de Corse, p. 133–141.
- Skounti, Ahmed. 2010. De la patrimonialisation. Comment et quand les choses deviennent-elles des patrimoines. In: *Hesperis-Tamuda*, Vol. XLV. Rabat, p. 19–34.
- Skounti, Ahmed. 2008. The Authentic Illusion: Humanity's Intangible Cultural Heritage the Moroccan Experience. In: Laurajane Smith & Natsuko Akagawa (Eds). *Intangible Heritage*. London: Routledge, 2008, p. 74–92.

Intangible Cultural Heritage: Building of National Inventories and Culture Policies. Bulgarian Perspectives

Summary

Keywords: intangible cultural heritage, inventory, patrimonialisation, culture policies

Bulgarian National Inventory of Intangible Cultural Heritage (ICH) was established in 2001–2002. It covers basic areas of ICH according to UNESCO's *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage* (Convention 2003), consistent with specificity of Bulgarian ICH in which context the main accent of formulation has been changed a little bit. Inventory is based on composite parts of ICH. It consists of elements organized on two levels: national and regional. National level is a general version of ICH elements presented on Bulgarian territory. Regional lists are more precise and they present specifics of ICH in different country regions. The elements included in Bulgarian National Inventory of ICH are organized in typological leveled „orders”. The constitution of an Inventory poses the question of its correlation with ICH archives. The information comprised into Archives is richer and highly varied than the information included into Inventories, which would present it in the form of synthesis on typological level. Of course this is directly related to their different functions. If as

general an Inventory is and remains a state's tool for direct operative actions than Archive, so to say, bares the functions of "culture memories" depot. In this depot of concrete culture memories the elements are fixed by photo-, phono-, video and other types of documentation and becoming documents they will be treasured without any changes. The type of formulation of elements which is invented in Bulgarian National Inventory is open for continually repetition of an element which the State decided necessary to safeguard by inclusion in the list.

An Inventory per se does not represent culture practices. The titles of elements included in it rather signify them as parts of the whole – ICH of particular state. By this point of view an Inventory is a frame – it shapes the mental picture of ICH (of a community, a region, a state). The knowledge represented by ICH is a framing knowledge. It just appoints but does not take part in developing the element. On its part the happening has been related to governmental culture policies. The scheme of large dimensions in Bulgaria is the National System "Living Human Treasures – Bulgaria".